

– Denna artikel är ett extramaterial till skriften ”Miljön som den tredje pedagogen i förskolan” (utgiven av Reggio Emilia Institutet, 2017, i skriftserien *Modern Barndom Om*) vilken berättar än mer om miljöns viktiga pedagogiska betydelse. –

Förskola i förändring, men hur är det med de pedagogiska materialen?

Våra yngsta medborgare spenderar en stor del av sin vardag i förskolan, en av samhällets viktigaste demokratiska arenor. Vilka aktiviteter, material och pedagogiska produkter har de tillgång till där och hur kan de förbättras och utvecklas?

Här krävs ett nära samarbete mellan forskning och praktik, men också med kommersiella aktörer, visar industridesignern Simon Göthson, under sin medverkan i Reggio Emilia Institutets utvecklingsprojekt ”Morgondagens förskola” som under flera år samlat pedagoger, arkitekter, designers och politiker i ett undersökande arbete om förskolans miljöer.

I dag råder akut behov av fler förskoleplatser på många håll. Kraftig inflyttning och befolkningstillväxt har spräckt alla prognoser och skapat en byggboom för nya förskolor.

Förskolan Ugglan, Botkyrka kommuns stora satsningar för att utveckla Alby, och förskolan Paletten, vid designklustret Telefonplan i Stockholm, var unika i sin spektakulära arkitektur när de invigdes 2010. Särskilt i jämförelse med de prefabricerade moduler som brukar dyka upp när behovet av nya förskoleplatser är akut. Med sina böljande organiska former, djärva färger och materialval rönt de genast arkitektonisk status och uppmärksammades även utanför utbildningsväsendets intressesfär. Med dem myntades begreppet designförskola och allt fler ambitiösa förskolesatsningar började dyka upp. Arkitektur- och designtidningar har sedan dess rapporterat flitigt om nya svenska och internationella förskolebyggnader, och arkitekter har börjat se detta som ett viktigt uppdrag.

Ny arkitektur utmanar gamla idéer

Men kritiska röster hörs också. Är de för barnens bästa? Är de inte bara ett uttryck för en samtid där yta, varumärkestänkande och profilering är ett måste?

Kanske är de bådadera. Samtidigt som designade förskolor kan ses som ett grepp för att stärka enskilda bostadsområdets och stadsdelars attraktionskraft, gör de också anspråk på vår uppmärksamhet i det offentliga rummet. Genom att vara en antites till anonyma och undangömda

baracker utmanar de den traditionella bilden av en förskola. I bästa fall utmanar de också synen på vad en förskola ska vara och vilken samhällslik funktion den ska ha.

Kanske kan vi också ana en värdeförskjutning – mot ett tydligare barnperspektiv – eftersom en uppvärderad förskolearkitektur bidrar till att höja den allmänna medvetenheten om vad som är en modern förskolas kunskaps- och demokratiuppdrag, och att barn är medborgare med rättigheter, intressen och förmågor som måste tas på allvar. Och att de som arbetar med dem får vara med i hela planeringsprocessen av nya förskolor, tillsammans med beställare och arkitekter, för att tänka igenom vilken pedagogisk idé som ska fungera där, och hur byggnad och inredning kan bidra till det. Om pedagoger får möjlighet att vara med i sådana processen kan den arkitektur som skapas i sin tur hjälpa till att frigöra förskolan från gamla föreställningar och redan uppkörda hjulspår.

Förskoleprodukter som värdebärare

När nya förskolor står färdiga återstår att fylla dem med möbler och material, artefakter som i samspel med arkitektens idé ska främja kreativitet och lärande och fylla rummen med mening. Vilka pedagogiska produkter som erbjuds hänger dock till stor del på pedagogernas förståelse för att alla produkter är symbol- och värdebärare. En produkts funktion och egenskaper – praktiska, kulturella och rituella – går att se som uttryck för såväl tillverkarens som användarens olika bevekelsegrunder. Vi skapar och påverkar tingen och tingen påverkar oss.

Våra artefakter visar vilka grundläggande idéer vi har om vad för slags social kommunikation och mellanmänsklig aktivitet som vi förväntar oss i olika sammanhang. Förskolors arkitektur, möbler, inventarier och andra materiel påverkar hur vi tänker om kunskap, lärande och barn. De uttrycker olika slags föreställningar om vad ett ämne är och vad förskolebarn ska ägna sig åt. Men produkters budskap och värden är också beroende av vilka kontextuella förutsättningar och diskurser de ingår i.

Svensk förskolas diskurs

Svensk förskolas materiella inramning visar att det fortfarande råder en skiftande syn på hur vi ser på barn, kunskap och förskolans uppgift i samhället. Här finns fortfarande spår av den gamla motsättningen mellan en hemlik barnomsorg och förskolan som en verkstads pedagogisk institution.

1900-talets förskolediskurs dominerades länge av ett socialpedagogiskt perspektiv med rötter i den romantisering av familj och hem som växte fram när industrin ersatt hemmet som produktionsenhet. Förskolan och pedagogen sågs då som dess substitut vars huvuduppgift att avlasta de förvärvsarbetande föräldrarna. Förskolan kom därför att anamma familjelivets mönster med måltider, vila, blöjbyten, vardagssysslor och lek i trygg miljö. Men med Barnstugeutredningen 1968 inleddes en brytningsprocess, som ännu pågår, mot ett mer verkstads pedagogiskt

förhållningsätt vars inspiration kom från England. Barnstugeutredningen pekade på barns lek och lärande som oskiljaktiga och deras intressen och erfarenheter som ämnesöverskridande där pedagogens huvuduppgift i förskolan skulle vara att stödja barns utforskande och lärande. Därför började man utrusta förskolor med ateljéer och verkstadsliknande rum, med funktionella verktyg och material snarare än leksaker.

Förlegade artefakter

Att den verkstadsinspirerade förskolan har kvaliteter som den hemlika förskolan saknar är idag allmänt accepterat. Med förskolans reviderade läroplan (2016) – då förskolan blev en integrerad del av skolväsendet – har dess kunskapsuppdrag ytterligare stärkts. Därmed framstår den hemlika förskolan som allt mindre trovärdig. Men det betyder inte att alla som arbetar där har kompetens att understödja barns utforskande, och är medvetna om materialens olika betydelser och värdeladdningar.

Mycket material i förskolan är fortfarande ”leksaker”, vilket är ett problem, trots att leka är en grundläggande rättighet för alla barn, vilket till och med FN:s barnkonvention tar upp i sin artikel 31. Fri lek med traditionella leksaker tenderar nämligen att befästa könsstereotypa mönster, konkurrens och konflikter. Men framför allt riskerar det att göra barnens förskolevistelse till ett meningslöst tidsfördriv och att förminska pedagogens roll till enbart barnpassning.

Men det är inte bara materialen som sänder signaler om vad som förväntas utan också möbler och inredning. Bord i vuxenhöjd och höga barnstolar upprätthåller till exempel en gammal barn- och kunskapssyn. Dels för att de associerar till hemmet men också för att de vuxnas behov och intressen går före barnens. Numera har det dock blivit vanligare med möbler anpassade efter barnen, inte minst sedan förskolans kunskapsuppdrag betonats från politiskt håll.

Detta kunskapsuppdraget påverkar självklart också de företag som levererar förskolematerial. Utbudet av förskoleprodukter med pedagogiska och kunskapsorienterade anspråk växer nu stadigt. Framför allt kring naturvetenskap, matematik och språkutveckling. Ett stort problem här är dock att de är producerade utifrån ett daterat, traditionellt, individfokuserat och förmedlingspedagogiskt synsätt där lärandet ses som linjär kunskapsöverföring. Här är det de vuxna och de material man erbjuder som har alla svar medan barnen ses som tomma kärl att fylla med rätt kunskaper och färdigheter.

Pedagogiska produkter som utgår från att kunskap inte skapas linjärt utan i interaktion mellan olika individer, miljöer och material och att grupplärandet har stor betydelse för individuellt lärandet, vilket allt fler pedagoger och forskare betonar idag, är dock svårare att hitta.

Idag domineras dessutom förskolemarknaden av få avtalsbundna leverantörer, vars varumärken nästan enbart erbjuder lärandematerial som är färdigformulerade. Att här råder en förlegad barn-

och kunskapssyn som motverkar innovation och nytänkande behöver knappast sägas, inte heller att det hämmar barns och pedagogers möjlighet till föränderliga, mångsidiga och ämnesöverskridande aktiviteter. Sådana daterade artefakter innebär dessutom en risk att förskolan bara fortsätter att upprepa inbyggda mönster och stelnade ritualer, även när de går på tvärs med dess nya kunskapsuppdrag.

Att förstå förskoleprodukter

Pedagogiska material kan antingen underlätta eller försvåra barns möjligheter till en meningsfull förskolevistelse. De bär också på uttalade eller outtalade föreställningar och normer om vad barn i olika åldrar och av olika kön ska arbeta med och klara av. Det gör att förskoleprodukter spelar roll för och måste ses utifrån hur förskolan värderas på alla olika nivåer:

På en samhälls nivå handlar det om ifall förskolan främst skall vara en avlastningstjänst för förvärvsarbetande föräldrar eller första steget i samhällets utbildningssystem; och därmed om förskoleprodukter ska vara leksaker eller läromedel.

På verksamhetsnivå handlar det om pedagogernas barn- och kunskapssyn och förskolornas verksamhetsidé och pedagogiska inriktning. Till exempel vilka olika betydelser pedagogiska material har i en Montessori-, Waldorf- eller Reggio Emilia-inspirerad förskola.

På produktnivå handlar det om förskolematerialens funktioner och egenskaper, och hur väl de möter barns och pedagogers uttalade och outtalade behov.

Förändrad förskola kräver förändrad marknad

Svensk förskola befinner sig i ett viktigt skifte. Eftersom grundskolan är en så gammal och stark institution är det inte konstigt att förskolans nya kunskapsuppdrag lätt kopplas till skolans, men här måste förskolan hitta en tydlig egen identitet.

För att kunna utvecklas till en spännande arena, där lärande sker i ett kreativt och lekfullt sammanhang, krävs nya lärandemiljöer som utmanar skolans individfokusering och förmedlingspedagogik. Miljöer som utformas utifrån det vi vet i dag om att kunskap och lärande skapas i interaktion mellan individer, miljö och material. Men som här också redan har påpekats, att marknadens erbjudande försvårar detta. För även om det finns bra produkter är det tydligt att leverantörerna inte har hängt med i utvecklingen.

Henry Ford, mannen som revolutionerade bilindustrin, lär en gång ha sagt att om han hade frågat kunderna vad de ville ha innan han utvecklade T-Forden hade de svarat, ”en snabbare häst”. Självklart är det lättare att relatera till det man har och kan än att efterfråga något helt nytt, vilket också lett till ett slags förskolemarknadens moment 22: Pedagoger som inte förmår att efterfråga nya typer av koncept och en marknad som fortsätter att leverera samma gamla produkter som inte

längre fungerar. Och utan nya pedagogiska material kan förskolans verksamhet inte heller lämna sina gamla hjulspår.

Dags förändra marknaden

För att ta sig ur det här behövs ett närmare utbyte mellan *alla* aktörer i förskolans värld.

Svensk förskoleverksamhet lyfts ofta fram som ett föredöme i andra länder och den praktiktäna pedagogiska forskning som bedrivs på våra högskolor och universitet har högt anseende. Men att materialisera och kommersialisera detta i produkter är fortfarande ett utforskat område. Här skulle nya möten, samarbeten, idéer, innovation och näringar kunna skapas. Nyckeln till det står att finna i nytt samarbete mellan förskolans forskning, praktik och dess kommersiella aktörer.

Pedagoger, förskolechefer, upphandlingsansvariga, forskare, produktutvecklare och designers, alla har ett ansvar för hur förskolans behov och värden ska kunna överföras till marknaden. Här måste leverantörssektorn också vara mer självkritisk och byta ut förlegade, könsstereotypa och färdiga materialet mot mer kreativa. Men det räcker inte att fråga förskolorna vad de vill ha för då riskerar man bara att få de svar man redan känner till. Istället måste man bjuda in pedagoger och forskare redan i innovationsprocessen.

Hur kan marknaden förändras?

Först måste det till en värdeförskjutning mot ett tydligare barnperspektiv där barns intressen och behov uppvärderas och undersökas grundligt. Man måste se att förskolans demokrati- och kunskapsuppdrag ställer nya krav på förskolans material. Att det behövs förskoleprodukter som möjliggör utforskande lek, lärande och reflektion kring flera kunskapsområden samtidigt, och både individuellt och i grupp. Material som uppmuntrar till möten och interaktion, vilka kan ske såväl spontant som initieras av pedagogerna.

Frågan om vilken ny typ av förskoleprodukter som behövs handlar om ett komplext samspel mellan nya pedagogiska idéer och behov i verksamheten, nya tankar om funktion, form, design, material, tillverkning, marknadsföring och distribution. Här finns idag en ledig position för de produktutvecklare, marknadsaktörer och inte minst designers som vill vara med och påverka svensk förskola, ja rentav visa vägen. Just designers skulle också kunna vara de som sammanför forskningens teori och praktikens erfarenheter och behov med kommersiella aktörers intressen och konkretiserar dem i nya produkter och koncept. I designuppdragets bredd ryms nämligen ett samhällsansvar eftersom design påverkar människors fysiska miljö, aktiviteter och attityder och ger dem därmed både ansvar och unik möjlighet att medverka till attitydförändringar.

Morgondagens Förskola

För att kunna ta vara på svensk förskolas fulla potential behöver vi därför både öka förståelsen för hur förskolans diskurs och olika förskoleprodukter kan bli till symboler och värdebärare för ett tydligare barnperspektiv – och stärka koppling mellan forskning, pedagogisk praktik och marknad. Vi behöver skapa en förskola som präglas av och profilerar sig med genomtänkta fysiska rum. En förskola där möten, interaktion, utforskande och reflektion fungerar som verktyg för att främja och utöva demokratiska och humanistiska värden. En morgondagens förskola.

Simon Göthson

Industridesigner